

طراحی الگوی پیشگیری از فساد مالی در بانک کشاورزی با رویکرد پدافند غیر عامل

Designing a model for the prevention of financial corruption in the Agricultural Bank with a non-agent defense approach

میکائیل نوروزی شکرلو¹، علی قهرمانی الیله²

¹ بانک کشاورزی، گرمی info.mcacc@gmail.com

² بانک کشاورزی، گرمی ghahremani65@yahoo.com

چکیده

تحقیق حاضر با هدف طراحی الگوی پیشگیری از فساد مالی در بانک کشاورزی با رویکرد پدافند غیر عامل، در دو مرحله تحلیل تم و پیمایشی انجام گرفت. این تحقیق از لحاظ هدف، اکتشافی و از لحاظ نوع، توصیفی است که به روش میدانی اجرا گردید. جامعه آماری در مرحله اول 23 نفر از مدیران و کارکنان ارشد بانک کشاورزی بودند که به شیوه نمونه گیری مبتنی بر هدف انتخاب شدند. در مرحله دوم نیز تعداد 145 نفر از کارکنان بانک کشاورزی با فرمول کوکران انتخاب شدند و به شیوه تصادفی طبقه ای پرسشنامه منتج از مرحله اول در میان آنان پخش گردید. ابزار گردآوری اطلاعات در مرحله اول، مصاحبه عمیق و مرحله دوم، پرسشنامه محقق ساخته منتج از مرحله اول بود. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات در مرحله اول، از روش تحلیل تم در 6 مرحله و در مرحله دوم از آزمونهای کولموگروف اسمیرنوف و فریدمن استفاده شد. یافته های تحقیق در مرحله اول نشان داد 7 عامل برای پیشگیری از فساد مالی در بانک کشاورزی با رویکرد پدافند غیر عامل شناسایی شد که برای عامل اول (حفاظت فیزیکی) یک راهبرد و یک راهکار ارائه گردید، برای عامل دوم (سرقت) یک راهبرد و دو راهکار، برای عامل سوم (تهدیدات خاص شبکه بانکی) دو راهبرد و سه راهکار، برای عامل چهارم (حملات انتحاری و انفجاسی) سه راهبرد و هفت راهکار، برای عامل پنجم (مدیریت بحران) چهار راهبرد و چهار راهکار ارائه گردید، برای عامل ششم (سایبری) 5 راهبرد و 4 راهکار ارائه گردید و در نهایت برای عامل هفتم (تحریم) پنج راهبرد و هشت راهکار ارائه شده است در ادامه با توجه به آزمون کولموگروف اسمیرنوف از آزمون فریدمن برای رتبه بندی پیشگیری از فساد مالی در بانک کشاورزی با رویکرد پدافند غیر عامل استفاده گردید که نتایج نشان داد تحریم دارای بیشترین اولویت و حفاظت فیزیکی دارای کمترین اولویت در میان پیشگیری از فساد مالی در بانک کشاورزی با رویکرد پدافند غیر عامل هستند

واژه های کلیدی

پیشگیری، فساد مالی، پدافند غیر عامل، بانک کشاورزی

1. مقدمه

در فرهنگ ما ضرب المثلی است که می‌گوید "علاج واقعه قبل از وقوع باید کرد". بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری به دلیل پیچیدگی فعالیت‌ها و نقش بسیار مهمی که در صحنه اقتصاد کشور دارند، همواره در معرض تهدیدات مختلف قرار دارند که لازم است در این راستا طرح‌ها و برنامه‌های عملی برای مواجهه با تحولات احتمالی آینده در داخل این سازمان‌ها برای آمادگی و رویارویی با وقایع پیش بینی نشده تنظیم شود. تهدیدات اقتصادی، مجموعه اقدامات دشمن با هدف تضعیف اقتصاد کشور و ایجاد فشار بر مردم با بهره‌گیری از ابزارهای اقتصادی (همچون تحریم) و یا غیراقتصادی (نظیر عملیات روانی، سایبری و...) می‌باشد.

امروزه بانک‌ها به عنوان گلوگاه حیاتی نقدینگی با دو فرایند جذب منابع و تخصیص آن در بین بنگاه‌های اقتصادی در حوزه ملی و بین المللی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار می‌باشند تا جایی که گسترش بانکداری الکترونیک و تبادل پول دیجیتال، آثار چشم‌گیری در حوزه‌های مختلف به خصوص حوزه اقتصادی بر جای می‌گذارد که یکی از مهم‌ترین آثار آن ظهور بانکداری الکترونیک است که در صورت بروز هرگونه اختلال در عملکرد چرخه تداوم خدمات بانکی در شرایط بحران پیامدها و آثار سوئی بر اقتصاد کشورها برجای خواهد گذاشت، از این رو با توجه به قابلیت‌های موجود در مبادلات پولی مبتنی بر سایبر، این امکان وجود دارد که بانک‌ها در معرض تهدیدات برخاسته از این پدیده قرار گیرند. بنابراین بررسی دقیق و هوشمندانه این پدیده و ارزیابی تبعات آن بسیار ضروری می‌باشد.

بانک کشاورزی نیز در راستای ارتقای آمادگی برای مقابله با تهدیدات نوین شبکه بانکی و کاهش خسارات احتمالی در شرایط بحران، با انجام اقداماتی نظیر تست نفوذ، تجهیز دیتاسنتر استاندارد، مرکز پشتیبانی و سیستم مدیریت امنیت اطلاعات، اقدامات موثری را در پیشگیری از این تهدیدات انجام داده است.

سرمایه‌گذاری در موضوع امنیت نظام بانکی بسیار مهم است و در این راستا مخارج امنیت را نباید هزینه تلقی کرد. در اینجا ذکر این نکته نیز ضروری است که اخلاک‌گرا می‌توانند با استفاده از بستر بانک، امنیت اجتماعی را به هم زده و بحران‌های بزرگ اجتماعی ایجاد کنند لذا باید در این حوزه، به مقوله امنیت به صورت جدی پرداخته شود.

در بحث پدافند غیرعامل و مدیریت بحران بیشتر جنبه شناسایی موضوع دفاع غیرعامل و پیش‌گیری از وقوع بحران مطرح است تا اقدامات بعد از بروز آن. در حوادث طبیعی نظیر سیل و زلزله، جامعه تا حدودی آمادگی پذیرش دارد ولی حوادثی مثل ایجاد اختلال در بخش سایبری بانک، آثار نامطلوب زیادی در مقیاس ملی برجای خواهد گذاشت. بنابراین پدافند غیرعامل و مدیریت بحران بر ضرورت پیش بینی منظم و کسب آمادگی برای رویارویی با آن دسته از مسائل داخلی و خارجی تأکید دارد که به طور جدی شهرت، سودآوری و یا اساساً حیات بانک را تهدید می‌کنند.

2. بیان مساله

فساد مالی عبارت است از هر نوع تصرف غیر قانونی از اختیارات و قدرت برای استفاده از امکانات مالی. البته فساد مالی دارای مصادیق بسیاری از جمله اختلاس، رشوه، اخاذی، رانت‌های اقتصادی، برداشت و دخل و تصرف غیر قانونی در وجوه و اموال، استفاده از امتیازات و بهره برداری‌های مالی، اشکال گوناگون دیگر می‌باشد. بنابراین می‌توان اذعان کرد که فساد مالی، سوء استفاده از مقام و موقعیت دولتی (عمومی) برای کسب منافع شخصی است. «بانک جهانی» نیز فساد مالی را چنین تعریف میکند سوء استفاده از اختیارات واگذار شده به نیت حصول نتایج تعریف نشده در مسئولیت‌های سپرده شد (همدمی خطبه سرا، ۱۳۸۷). سطح بالای فساد مالی می‌تواند موجب ناکارآمدی سیاست‌های دولتی شود تحقیقات موجود نشان می‌دهد که فساد باعث کاهش سرمایه‌گذاری و در نتیجه کاهش رشد اقتصادی خواهد شد. (لی، ۲۰۱۳).

در دنیای کنونی به علت گسترش و توسعه ابزارها و وسایل ارتباطی، افزایش سرعت حرکت به سمت جهانی شدن اقتصادی‌های ملی، وابستگی بیش از پیش کشورها به همدیگر و کاهش قلمرو و اقتدار حاکمیت ملی و سیر فرسایشی آن در حوزه‌های مختلف اقتصاد، سیاست و فرهنگ، روز به روز بر اهمیت و حساسیت مبارزه با فساد مالی افزوده می‌شود و به طوری که سازمان‌های بین‌المللی نظیر سازمان ملل متحد، بانک جهانی سازمان شفافیت بین‌المللی و اتحادیه اروپا مبارزه با آن را توصیه نموده‌اند و بعضاً این قضیه را از شرایط اعطای تسهیلات مالی برشمرده‌اند. اقدامات دفاع غیر عامل شامل اصول اساسی و ملاحظاتی است که در اغلب کشورهای جهان، این اصول و ملاحظات با کمی اختلاف پذیرفته شده‌اند ولی شیوه به کارگیری آنها ابتکاری، هنرمندانه و خردمندانه است نه اینکه کلیشه‌ای

باشد به همین دلیل وسعت هر اصل به خلاقیت‌های فکری بشر و شرایط زمان و مکان بستگی دارد و بعضاً حد و مرزی برای این اصول نمی‌توان تعیین کرد و لذا در حد غیر قابل تصویری در نحوه بکارگیری اصول دفاع غیر عامل تنوع وجود دارد. در این مقاله سعی گردیده است پس از تبیین اصول و ملاحظات دفاع غیر عامل و موضوعات ذیربط، توصیه‌هایی چند در خصوص اقدامات دفاع غیر عامل ارائه گردیده است.

اصول پدافند غیر عامل مجموعه اقدامات بنیادی و زیر بنایی است که در صورت بکارگیری می‌توان به اهداف پدافند غیر عامل از قبیل تقلیل خسارات و صدمات، کاهش قابلیت و توانایی سامانه شناسائی، هدف یابی و دقت هدف گیری تسلیحات آفندی دشمن و تحمیل هزینه بیشتر به وی نائل گردید. در اکثر منابع علمی و نظامی دنیا اصول پدافند غیر عامل شامل 6 الی 7 اقدام مشروحه ذیل می‌باشد که در طراحی و برنامه ریزی‌های و اقدامات اجرایی دقیقاً می‌بایست مورد توجه قرار گیرد: 1- استتار؛ 2- اختفا؛ 3- پوشش؛ 4- فریب؛ 5- تفرقه و پراکندگی؛ 6- مقاوم سازی و استحکامات؛ 7- اعلام خبر (آقابائی و همکاران، 1399).

امنیت به طور عمومی شامل دور نگهداشتن افراد غیر مجاز از دسترسی به اطلاعات و اجازه دادن به افراد مجاز جهت دسترسی به دارایی‌های با ارزش می‌باشد. اکثر فعالیتهای بانکها با اطلاعات شخصی و حساس مشتریان و خریداران درگیر هستند (سو و هان، 2003) پس امنیت این اطلاعات از ارزش زیادی برخوردار است.

بر طبق نظریه پاتون (2004) می‌گوید: کاربران اینگونه سیستمهای بانکی الکترونیکی را می‌پذیرند و به آن اعتماد می‌کنند تنها اگر مشاهده نمایند که سیستم امن است از اینرو امنیت نقش مهمی در احساس امنیت آنها بازی می‌کند. سیاستهای امنیتی که در غالب ارکان و اهداف امنیتی گنجانده می‌شوند شامل محرمانگی، تمامیت، عدم انکار، تصدیق و سندیت، کنترل دسترسی و قابلیت استفاده می‌باشند.

هر مکانیسم امنیتی بنا به ضرورت و نیاز، جهت انجام هدف خاصی از امنیت مثل محرمانگی، تمامیات، صحت و امثال آن استفاده می‌شود (کش و همکاران، 2002؛ میایل، 2004؛ الی و تولمن، 2005).

برای افزایش و توسعه امنیت در سیستم بانکداری الکترونیک چندین مکانیسم از جمله رمز عبور، سیاستهای امنیتی و امثال آن وجود دارد که در آن اجرا شده اند (کلیسنس و همکاران، 2002).

وقتی که در یک بانک اختلاسی به مراتب بیشتر از سرمایه آن بانک صورت می‌پذیرد، کل سیستم مالی کشور را تهدید می‌کند. هر گونه بی اعتمادی به شبکه بانکی کشور، رکود و بحران مالی را به دنبال خواهد داشت. انواع فسادهای اقتصادی از جمله فسادهای دولتی و خصوصی همانند رشوه، سوء استفاده از مقام شغلی، اختلاس و ... از بیماری‌های خطرناکی است که در همه جوامع، اعم از توسعه یافته یا در حال توسعه یافت می‌شود، اما تأثیرات منفی آن در کشورهای در حال توسعه به مراتب بیشتر از کشورهای توسعه یافته است. در بسیاری از این جوامع، فساد، هزینه‌های اقتصادی سنگینی به بار می‌آورد. با توجه به مطالب عنوان شده تحقیق حاضر قصد دارد به شناسایی علایم و نشانه‌ها و مصادیق فساد مالی بانکی مانند رشوه، اختلاس، کلاهبرداری و تقلب، رانت و ارائه راهکارهایی برای آن در شعب بانک کشاورزی در استان اردبیل بپردازد.

3. تعاریف و مفاهیم

1.3. پدافند غیر عامل

پدافند غیرعامل (دفاع غیرمستقیم/صلح آمیزترین دفاع/دفاع بدون سلاح): در بند اول سیاست‌های کلی نظام مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام در سند چشم انداز 20 ساله کشور که به تأیید رهبر انقلاب رسیده عبارت است از مجموعه اقدامات غیرمسلحانه در برابر تهدیدات دشمن در جهت:

کاهش آسیب‌پذیری: از نظر جانی و مالی اعم از تجهیزات و تأسیسات حیاتی، حساس نظامی و غیرنظامی. (به‌کارگیری مأمور مسلح و استحکام اماکن) (پور علی و همکاران، 1397).

افزایش بازدارندگی: تجهیز به عوامل ارتقای توان کشور از نظر سیاسی، اقتصادی و اجتماعی و غیره. (تجهیز شعب و اماکن بانک به سیستم‌های حفاظت الکترونیک) (هاشمیان و سبزی، 1398).

تداوم فعالیت‌های ضروری: هدایت مجموعه با اقدامات پیشگیرانه به سمت انجام وظایف در شرایط بحران. (برگزاری مانورهای سرویس‌دهی به مشتریان در مواقع بحران) (هاشمیان و سبزی، 1398).
ارتقای پایداری ملی: مقاومت تمامی دستگاه‌ها در برابر بحران به منظور حفظ تعادل حکومت. (همکاری و هماهنگی با سایر دستگاه‌ها) (هاشمیان و سبزی، 1398).
تسهیل مدیریت بحران: رویکرد منظم مبتنی بر هوشیاری، برنامه‌ریزی و آمادگی سازمانی. (تشکیل کمیته‌های پدافند غیرعامل و مدیریت بحران). (آزادی، 1395).

1.1.3. حوزه‌های پدافند غیرعامل

حوزه‌های دفاع غیرعامل شامل سایبری، اقتصادی، زیستی، پرتوی، شیمیایی، کالبدی و... می‌شود، لیکن در این مقاله صرفاً در خصوص دو حوزه که با امور بانک‌ها و موسسات مالی ارتباط بیشتری دارند، به شرح زیر به ارائه توضیحاتی می‌پردازیم:

2.1.3. پدافند غیرعامل سایبری

سرمایه‌ها و دارایی‌های بشر (شامل منابع مالی، علمی و...) دائم در حال تغییر ماهیت به سرمایه‌های سایبری است از این رو دفاع سایبری (رایا دفاع)، امنیت در برابر جرائم رایانه‌ای، حفظ و صیانت از شبکه‌های اطلاع‌رسانی، مخابراتی و رایانه‌ای امری ضروری به نظر می‌رسد (اشتاد، 1390).

اینترنت سیستمی است از شبکه‌های متصل به هم که رایانه‌های سراسر جهان را به هم وصل می‌کند. پدیدار شدن اینترنت، موهبتی برای علم رایانه، دنیای اقتصاد و پالایش دوباره کلمه اطلاعات بوده و در واقع رأس کوه یخ شناور انقلاب اطلاعات است. اینترنت، در ابتدا با نام اصلی آرپانت توسط آژانس پروژه‌های پیشرفته آمریکا در سال 1969 برای اهداف تحقیقاتی مطرح شد، اما در حقیقت پروژه‌ای نظامی است که در اواسط قرن 19 به‌طور عمومی شناخته شد و امروزه بخش لاینفکی از زندگی بشر است (جلالی فراهانی، 1391).
دفاع غیرعامل سایبری عبارت است از به‌کارگیری کلیه امکانات به‌منظور بازدارندگی، پیشگیری، تشخیص و مقابله با جرائم، تهدیدات و تهاجم سایبری به سرمایه‌های ملی سایبری کشور توسط جاسوسان و تروریسم سایبری (اشتاد، 1390).

3.1.3. پدافند غیرعامل اقتصادی

مجموعه اقدامات غیرنظامی که موجب افزایش توانایی، ارتقاء سطح مصونیت و بازدارندگی، کاهش آسیب‌پذیری، تداوم تأمین با کیفیت و پایدار نیازهای اساسی و تسهیل مدیریت بحران در مقابل تهدیدهای اقتصادی دشمن است. (علویسی و جودکی، 1398).
نظام بانکی و بنگاه‌های اقتصادی نقش بسیار مهمی را در به جریان انداختن نقدینگی و وجوه مورد نیاز اقتصاد ایفاء می‌کنند، از این رو آن‌ها را به قلب اقتصاد تشبیه کرده‌اند. بدیهی است کشوری که دارای نظام بانکی کارآمد و به روز نباشد، نمی‌تواند از اقتصادی شکوفا بهره‌مند شود. بنابراین مطالعه و بررسی جامع وضعیت نظام بانکی و پولی و شناخت محدودیت‌ها، تهدیدها، فرصت‌ها و امکانات موجود در آن برای اقتصاد کشور کاملاً ضروری است (اسکندری، 1391).

4.1.3. راه‌کارهای ضروری یک مؤسسه اقتصادی

تجزیه و تحلیل و شناخت: یعنی تعیین فرصت‌ها و تهدیدات موجود در محیط داخلی و خارجی مؤسسه. یک مؤسسه اقتصادی می‌بایست فرصت‌ها (عواملی که به تحقق اهداف و اجرای مأموریت سازمان‌ها کمک می‌کنند) و تهدیدات (کلیه عواملی که اجرای مأموریت و انجام اهداف را منحرف و یا متوقف می‌کنند و حیات سازمان را به خطر می‌اندازد) را جستجو کرده و تعیین نماید این فرصت‌ها و تهدیدات از کجا نشأت گرفته و چه زمانی بروز خواهند کرد. برای شناخت این امر، جمع‌آوری اطلاعات، مقایسه، ارزیابی و نتیجه‌گیری آن‌ها ضرورت دارد. (اسکندری، 1391).

انتخاب: ایجاد راه‌حل‌های متنوع برای حل مسئله ارزیابی و مقایسه راه‌حل‌ها و انتخاب بهترین آن‌ها.

اجرا: پیاده کردن و اجرای راه‌کارها و راهبردهای مؤسسه از طریق ساختار سازمانی لازم.

نظارت و کنترل: برای حصول اطمینان از پیشرفت برنامه و راهکارها از طریق بازخورد و انجام اقدامات اصلاحی لازم.

5.1.3. انواع ریسک (تهدیدات و مخاطرات) در بانک‌ها و مؤسسات مالی

ریسک نقدینگی: احتمال ناتوانی در انجام تعهدات مالی کوتاه مدت است. در فعالیت‌های مؤسسات پولی و اعتباری معمولاً سر رسید تسهیلات اعطایی یا دارایی‌ها از سر رسید بدهی‌ها یا سپرده‌ها، بلند مدت‌تر هستند. این ناهماهنگی در سر رسید پرداختی‌ها و دریافتی‌ها احتمال عدم پرداخت‌های بانک را در سر رسیدهای مختلف افزایش می‌دهد. برای کاهش این ریسک باید تمهیدات لازم را در خصوص جذب منابع ثابت فراهم کرد (علویسی و جودکی، 1398).

ریسک اعتباری: احتمال خطری که یک شخص بدهکار به بانک قادر به بازپرداخت تسهیلات دریافتی و بهره ناشی از آن نباشد و ایجاد مطالبات معوق شود یعنی با تأخیر وصول شده و یا اصلاً وصول نشود که این امر مشکلاتی را برای جریان وجوه نقد و نیز مدیریت نقدینگی به وجود می‌آورد. در حال حاضر مطالبات معوق یکی از تهدیدات مهم بانک‌ها است (اسکندری، 1391).

ریسک نرخ بهره: نوسانات نامطلوب نرخ بهره می‌تواند وضعیت مالی بانک را مورد تهدید قرار دهد. این تهدید بر درآمدهای بانک و نیز ارزش اقتصادی دارایی‌ها و بدهی‌ها تأثیر می‌گذارد. چرا که تغییرات نرخ بهره می‌تواند منجر به سود و زیان بانک شود.

ریسک نرخ ارز: این خطر خود نوعی ریسک بازار محسوب می‌شود و به اندازه ریسک نقدینگی اهمیت دارد. ریسک عملیاتی: مهم‌ترین نوع ریسک عملیاتی ایجاد اختلال در کنترل‌های داخلی و اداره امور سازمان است. چنین اختلالاتی می‌تواند از طریق اشتباه، اختلاس و انجام ندادن به موقع عملیات، ضررهای مالی به بانک وارد کند (اسکندری، 1391).

ریسک بازار: از تهدیدات دیگر پیش روی بانک‌ها، احتمال زیان‌دهی بانک به علت تغییرات ایجاد شده در ارزش دارایی‌ها و بدهی‌های بانک می‌باشد. نوسانات نرخ تورم، نرخ بهره، نرخ ارز و قیمت دارایی‌ها و درآمدها، هزینه‌های ناشی از آن‌ها را تحت تأثیر قرار می‌دهد.

ریسک قانونی: بانک‌ها در معرض انواع خطرات قانونی قرار دارند. مثلاً مقررات موجود نتواند مسائل حقوقی را که بانک با آن درگیر است حل نماید (اسکندری، 1391).

6.1.3. تهدیدات اقتصادی در رویکرد دفاع غیرعامل

نوع اول: جنگ با به‌کارگیری ابزار نظامی برای نابودی زیرساخت‌های اقتصادی کشورها؛ به عنوان نمونه می‌توان به جنگ تحمیلی و 8 سال دفاع مقدس اشاره نمود که عراق و هم پیمانانش در منطقه، اروپا و آمریکا، زیرساخت‌های اقتصادی ما را مورد تهاجم قرار دادند (مثل بمباران پتروشیمی‌ها، سیلواها و...).

نوع دوم: جنگ با به‌کارگیری ابزار نظامی برای بدست آوردن منابع اقتصادی کشورها؛ نظیر جنگ خلیج فارس (معروف به جنگ نفت) یا سیاست آمریکایی‌ها در آمریکای جنوبی (احاطه بر منابع نفتی) یا در آفریقا (سیطره بر منابع) و یا جنگ عربستان با یمن (سلطه بر دریای سرخ) (مشکینی و همکاران، 1396).

نوع سوم: جنگ با به‌کارگیری ابزار اقتصادی علیه منافع اقتصادی کشورها؛ هم‌چون تحریم‌ها، نهادهای بین‌المللی، شورای امنیت، آژانس انرژی هسته‌ای یا بعضاً تحریم‌های یک جانبه‌ای که امریکایی‌ها و اروپایی‌ها داشته‌اند (ارمغان و رضوی، 1390).

2.3. فساد

در تعریف باید اذعان داشت فساد اصطلاحی است که معانی آن از یک گوینده به دیگری تغییر می‌کند فساد می‌تواند به عنوان یک برنامه خشن که در تلویزیون توسط جوانی دیده می‌شود تا یک تصمیم‌گیری سیاسی که منافع محدودی را برای اشخاص درگیر در آن فراهم می‌کند، تعریف شود. گویندگان از این واژه در طیفهای وسیع و در شرایط متفاوت استفاده می‌کنند، بطوریکه این واژه برای اکثر آنها ناخوشایند و نامطلوب است، چرا که برای آنان موضوعاتی نظیر حکومت‌های فاسد و فقیر را در برمی‌گیرد. (روس-اکرم، 2002، 1)

در گسترده‌ترین تعریف، فساد عبارت است از «سوءاستفاده از امکانات و منابع عمومی در راستای منافع شخصی». (ربیعی، 29، 1383) بدین ترتیب فساد در حقیقت رفتار منحرف‌شده از ضوابط و وظایف رسمی یک نقش عمومی، بنا به ملاحظات خصوصی یا ملاحظات قومی و منطقه‌ای است. (هیود، 1381، 475) در این تعریف از فساد تعمد، غیرقانونی بودن و جایگزینی منافع خصوصی به جای منافع عمومی وجود دارد.

از جمله دیگر تعاریف فساد می‌توان به موارد زیر اشاره داشت: فساد تلاش برای کسب ثروت و قدرت از طریق غیرقانونی همچون انتخابات غیرقانونی، سود خصوصی به بهای سود عمومی یا استفاده از قدرت دولتی برای منافع شخصی بوده و یک رفتار ضداجتماعی محسوب

می‌شود که مزایایی را خارج از قاعده و بیجا و برخلاف هنجارهای اخلاقی و قانونی اعطا کرده و قدرت بهبود شرایط زندگی مردم را تضعیف می‌کند. (ربیعی، 29، 1383)

جی. ای. ناس بر این عقیده است که فساد رفتاری است که به دلیل جاه‌طلبی‌های شخصی، معرف انحراف شخص از شیوه عادی انجام وظیفه می‌باشد و به صورت تخلف از قوانین و مقررات و انجام اعمالی نظیر ارتشاء، پارتی‌بازی و اختلاس بروز می‌کند. گوناگون‌ترین فساد را در معنای وسیع‌تری مورد مذاکره قرار داده و معتقد است، فساد به تمام اشکال گوناگون انحراف با اعمال قدرت شخصی و استفاده نامشروع از مقام شغلی قابل اطلاق است. (الوانی، 1379، 44)

اگرچه تعاریف مختلف و زیادی از فساد ارائه شده است اما وجه مشترک تمام این تعاریف آن است که در محیط فاسد حقوق اجتماعی، اقتصادی و سیاسی شهروندان نادیده گرفته می‌شود و یا حق مسلم فرد یا گروهی به آسانی پایمال یا به ناحق به دیگری یا دیگران واگذار می‌گردد.

1.2.3. سطوح فساد

فساد عمدتاً در دو سطح صورت می‌گیرد:

سطح اول، مفاسدی است که عمدتاً با نخبگان سیاسی مرتبط بوده و کارمندان عالی‌رتبه و مقامات ارشد دولت‌ها درگیر این نوع فساد هستند. تعبیر «فساد بالانشینان یقه سفید» را در این سطح می‌توان به کار گرفت.

فساد در سطح دوم، میان کارمندان رده پایینی است که در این نوع مفاسد، رشوه‌های عمومی و کارسازی‌های غیرقانونی صورت می‌گیرد. فساد در سطح دوم عمدتاً با بخش خصوصی و جامعه درگیر و در ارتباط است. (ربیعی، 31، 1383)

2.2.3. کنترل و نظارت و رابطه آن با فساد

وجود فساد و سوءاستفاده از موقعیت‌کاری در نظام‌های اداری و دولت‌ها و در هر جایی که میزانی از اختیار نهفته است، شاید یک امر غیرقابل اجتناب تلقی گردد. بررسی‌ها نشان می‌دهد که افرادی که مرتکب تخلفات بزرگی شده‌اند در گذشته نیز تخلفاتی داشته‌اند اما اثری از تذکر و مجازات برای سوابق سوء آنها در پرونده‌هایشان دیده نمی‌شود. اختیارات و احضاراتی که به طور طبیعی و اجتناب‌ناپذیر به مسئولین و کارمندان ادارات دولتی داده می‌شود به طور بالقوه زمینه را برای انواع سوءاستفاده فراهم می‌آورد. از همین روست که در نظام اداری کلیه کشورها سازوکارها و مقررات متعددی برای نظارت و پیگیری فعل و انفعالات مالی وضع شده است که اغلب منجر به کاغذبازی و تعدد مراحل اداری برای انجام کوچکترین کاری می‌شود. (حبیبی، 1375، 6-7)

بر اساس مطالعه طرح کلاسیک پیشگیری از تخلفات که گری بکر انجام داده است، با فرض دستگیری افرادی که مرتکب فساد می‌شوند، مجازات‌های در نظر گرفته شده، نقش مهمی در کاهش احتمال وقوع جرم دارد. به طور نظری با فرض ثابت ماندن سایر شرایط، افزایش مجازات‌ها باعث کاهش فساد می‌شود. بنابراین قوانین جزایی و کیفری هر کشور عامل مهمی در تعیین دامنه فساد آن است. بار دیگر تأکید می‌شود که اگر چه مجازات‌ها تعداد کارهای غیرقانونی را کاهش می‌دهد اما ممکن است که به درخواست رشوه بیشتر برای انجام کارهای غیرقانونی منجر شود.

واقعیت این است که با وجود گسترش دامنه فساد، کمتر کسی را به دلیل ارتکاب این جرایم مجازات می‌کنند. به غیر از چند کشور، به نظر می‌رسد که فاصله زیادی بین مجازات‌های تعیین شده در قوانین و مجازات‌هایی که اعمال می‌شود وجود دارد. به طور کلی مجازات‌ها نسبت به قانون ملایم‌تر و سبک‌تر و معمولاً روش‌های اجرایی محاکمه و مجازات کارکنان متخلف دولت کند و دست‌وپاگیر است. موانع حقوقی سیاسی و اداری نیز از اجرای کامل و سریع قوانین کیفری جلوگیری می‌کند.

3.2.3. سیاست‌های اقتصادی و فساد

وقتی سخن از وجود دور باطل فساد و توسعه‌نیافتگی می‌شود، بارزترین وجه آن را در سیاست‌های اقتصادی توسعه‌نیافتگی و فساد می‌توان مشاهده کرد، سیاست‌هایی از قبیل چندنرخ بودن ارز، محدودسازی واردات، ارائه خدمات اجتماعی و فرهنگی، نرخ پایین و مواردی از این قبیل موجب بروز فساد در سطوح اول و دوم می‌شود. «اقتصاد بسته» در کشورهای جهان سوم که به واسطه آن دولت‌ها از طریق کاهش دسترسی به سرمایه خارجی، تجهیزات سرمایه‌ای و کالاهای واسطه‌ای وارداتی، موجب تضعیف پیشرفت فناوری می‌شوند، از جمله علل دیگر عدم تحقق رشد اقتصادی و بروز فساد در جهان سوم است. همچنین «اقتصاد زیرزمینی» مفهومی است که در کشورهای توسعه‌نیافته

رایج بوده و این نوع اقتصاد به طور اجتناب‌ناپذیر با فساد مالی و سیاسی در هم تنیده می‌شوند. منظور از اصطلاح اقتصاد زیرزمینی هر فعالیت اقتصادی است که در حاشیه قوانین کیفی، اجتماعی و مالیاتی انجام گیرد، به عبارت دیگر فعالیتی که در آمار درآمد سالانه ثبت نشود. (ربیعی، 1383، 100)

4. روش شناسی تحقیق

1.4. روش تحقیق

همانطور که در بیان مساله نیز ذکر گردید نیاز اساسی به طراحی الگوی پیشگیری از فساد مالی در بانک کشاورزی با رویکرد پدافند غیر عامل ما را بر آن داشت تا این تحقیق را در دو مرحله انجام دهیم در مرحله اول از روش کیفی استفاده کردیم در این تحقیق برای شناسایی پدافند غیر عامل های پرسنل، نیازمند ابزار مصاحبه بودیم؛ می‌توانستیم از مصاحبه ساختار یافته استفاده نماییم ولی چون قبلاً الگویی در این زمینه ارائه نگردیده است سوالات مصاحبه ساختار یافته در دسترس نبود به همین دلیل با مصاحبه عمیق این مرحله را انجام دادیم مصاحبه ای که در آن فقط 3 سوال راهنما داشتیم و در صورت لزوم برای فهمیدن دقیق نظرات کارکنان از سوالات اکتشافی در خلال مصاحبه استفاده نمودیم. این سوالات اکتشافی متناسب با هر پاسخ دهنده متفاوت در نظر گرفته شد. از آنجایی که پژوهش حاضر در دو مرحله انجام گرفت نیازمند دو نوع روش پژوهش بود. که در ذیل آمده است.

این تحقیق از نوع تحقیقات بنیادی می باشد.

1- تبیین نمودن هدف تحقیق: به لحاظ اینکه هدف تحقیق ماهیت مصاحبه را مشخص خواهد نمود بنابراین با توجه به هدف مصاحبه انجام گرفت.

2- طراحی نمودن شیوه و ساختار مصاحبه: نوع مصاحبه به صورت باز محقق یافته بود.

2.4. روش‌ها و ابزار تجزیه و تحلیل داده‌ها

تجزیه و تحلیل مرحله اول تحقیق از روش تم می‌باشد. و مراحل مرور داده ها، سازمانده داده ها، کدگذاری داده ها، طبقه بندی داده ها، مقوله بندی، ایجاد موضوع (تم) و تدوین گزارش انجام شد

تجزیه و تحلیل مرحله دوم تحقیق برای بررسی ابعاد پیشگیری از فساد مالی از آزمون فریدمن استفاده شد.

5. یافته‌ها و تجزیه و تحلیل داده‌ها

در این مقاله نتایج پژوهش بر اساس مراحل کیفی و کمی در دو مرحله ارائه گردیده است. در بخش اول یافته‌های مربوط به بخش کیفی و روش تحلیل تم، در بخش دوم یافته‌های مربوط به بخش کمی آورده شده است.

برای طراحی الگوی پیشگیری از فساد مالی در بانک کشاورزی با رویکرد پدافند غیر عامل از مراحل شش‌گانه تحلیل تم استفاده شد. تحلیل تم فراگردی بازگشتی است که بر اساس نظر کلارک و بارون (2006) در آن حرکت به عقب و جلو در بین مراحل ذکر شده وجود دارد. به علاوه تحلیل تم فراگردی است که در طول زمان انجام می‌پذیرد.

1.5. مرحله اول

نتایج تحلیل تم نشان داد که 7 عامل برای پیشگیری از فساد مالی در بانک کشاورزی با رویکرد پدافند غیر عامل وجود دارد که برای عامل اول (حفاظت فیزیکی) یک راهبرد و یک راهکار ارائه گردید، برای عامل دوم (سرقت) یک راهبرد و دو راهکار، برای عامل سوم (تهدیدات خاص شبکه بانکی) دو راهبرد و سه راهکار، برای عامل چهارم (حملات انتحاری و انفجاری) سه راهبرد و هفت راهکار، برای عامل پنجم (مدیریت بحران) چهار راهبرد و چهار راهکار ارائه گردید، برای عامل ششم (سایبری) 5 راهبرد و 4 راهکار ارائه گردید و در نهایت برای عامل هفتم (تحریم) پنج راهبرد و هشت راهکار ارائه شده است

2.5. مرحله دوم

در این قسمت از پژوهش که مرحله کمی می باشد، ابعاد عوامل، راهبرد ها و راهکارهای پیشگیری از فساد مالی در بانک کشاورزی با رویکرد پدافند غیر عامل از نظر کارکنان اولویت بندی گردیده است.

3.5. شاخص‌های آماری متغیرهای تحقیق

در جدول 1 شاخص‌های آماری از جمله میانگین و انحراف معیار پیشگیری از فساد مالی در پرسنل بانک کشاورزی ارائه گردیده است. که از روی این آماره‌ها نمی‌توان تفسیر جامعی را از میزان و سطح ضرورت‌های پدافند غیر عامل داشت بنابراین محقق با اضافه کردن میانگین وزنی نشان داد که سطح تمامی این ابعاد کمتر از میانگین نظری (3) می‌باشد که گویای منفی بودن نظر کارکنان در مورد پیشگیری از فساد مالی یا به عبارتی دیگر کم بودن این عامل‌ها در نزد پرسنل بانک کشاورزی می‌باشد.

جدول 1. آمار توصیفی پیشگیری از فساد مالی در بانک کشاورزی با رویکرد پدافند غیر عامل

میانگین	انحراف معیار	پیشگیری از فساد مالی
3.255	3.68	حفاظت فیزیکی
3.457	2.538	سرقت
3.401	2.189	تهدیدات خاص شبکه بانکی
3.564	2.564	حملات انتحاری و انفجاری
3.313	2.828	مدیریت بحران
3.152	2.003	سایبری
3.989	3.106	تحریم

4.5. آزمون کولموگروف اسمیرنوف

در این قسمت از پژوهش با استفاده از آزمونهای مرتبط بایستی اولویت بندی ابعاد پدافند غیر عامل پرسنل بانک کشاورزی مشخص گردد که برای این کار بایستی از نرمال بودن (مقدار عددی آماره Z کمتر از 1.35 و سطح معنی داری بیشتر از 0.05) و غیر نرمال بودن (مقدار عددی آماره Z بیشتر از 1.35 و سطح معنی داری کمتر از 0.05) داده‌ها اطمینان حاصل نمود که برای بررسی نرمال بودن و یا نبودن داده‌ها از آزمون کولموگروف اسمیرنوف به شرح جدول ذیل استفاده گردید در جدول 2 نتایج آن ارائه شده است.

جدول 2. نتایج آزمون کولموگروف-اسمیرنوف برای متغیرهای تحقیق

عوامل	آماره Z	سطح معنی داری	نتیجه
حفاظت فیزیکی	1.563	0.015	غیرنرمال است
سرقت	1.771	0.004	غیرنرمال است
تهدیدات خاص شبکه بانکی	1.805	0.003	غیرنرمال است
حملات انتحاری و انفجاری	1.712	0.006	غیرنرمال است
مدیریت بحران	1.964	0.001	غیرنرمال است
سایبری	2.167	0.000	غیرنرمال است
تحریم	1.202	0.111	نرمال است

سطح معنی داری موجود در جدول فوق نشان داد که عامل تحریم دارای سطح معنی داری بیشتر از 0.05 می‌باشد و نرمال است و در بقیه عوامل (حفاظت فیزیکی، سرقت، تهدیدات خاص شبکه بانکی، حملات انتحاری و انفجاری، مدیریت بحران و سایبری) از توزیع غیر نرمال پیروی می‌کنند که با توجه به پیشینه مطالعات قبلی بایستی برای سنجش فرضیات با آزمونهای پارامتریک تمامی داده‌ها نرمال باشد و در غیر اینصورت بایستی از آزمونهای ناپارامتریک استفاده گردد.

5.5. رتبه بندی پیشگیری از فساد مالی

در این قسمت با توجه به 7 عامل به دست آمده در مرحله اول که توسط محقق و با استفاده از روش تحلیل تم نام گذاری گردیدند برای پاسخ به سوال دوم تحقیق مبنی بر اینکه رتبه بندی هر یک از پیشگیری از فساد مالی در بانک کشاورزی با رویکرد پدافند غیر عامل به چه ترتیبی است از آزمون فریدمن استفاده شده است که نتایج آن در جدول زیر شرح داده شده است.

جدول 3. آماره فریدمن برای پیشگیری از فساد مالی در بانک کشاورزی با رویکرد پدافند غیر عامل

رتبه میانگین	آماره فریدمن
145	تعداد
632.871	خی دو
6	درجه آزادی
0.000	سطح معنی داری

جدول 4. وزن نهایی پیشگیری از فساد مالی در بانک کشاورزی با رویکرد پدافند غیر عامل

وزن	پیشگیری از فساد مالی در بانک کشاورزی با رویکرد پدافند غیر عامل
2.04	حفاظت فیزیکی
5.37	سرقه
3.91	تهدیدات خاص شبکه بانکی
2.72	حملات انتحاری و انغماسی
5.75	مدیریت بحران
6.38	سایبری
6.89	تحریم

چنانچه در جدول 3، ملاحظه می گردد چون χ^2 محاسبه شده که برابر است با 632.871 است از χ^2 با درجه آزادی 8 و $\alpha = 0.05$ و سطح معنی داری آزمون فریدمن انجام شده از 0.05 کوچکتر می باشد که این 0.05 حداقل سطح معنی داری می باشد. لذا با توجه به جدول 4 رتبه بندی هر یک از پیشگیری از فساد مالی در بانک کشاورزی با رویکرد پدافند غیر عامل به شرح ذیل است:

- 1- تحریم
- 2- سایبری
- 3- مدیریت بحران
- 4- سرقه
- 5- تهدیدات خاص شبکه بانکی
- 6- حملات انتحاری و انغماسی
- 7- حفاظت فیزیکی

6. نتیجه گیری

به منظور افزایش توانمندی بانک در ایجاد امنیت پایدار در برابر تهدیدات اقتصادی، سایبری، بیوتروریسم، بلایای طبیعی و حوادث غیرمترقبه، آشوب های خیابانی و اغتشاشات، سرقه و غیره می بایست فرصت ها (نظیر روند رو به توسعه اطلاعات رسانی و فن آوری ارتباط مانند اینترنت و سیستم های ماهواره ای، تکنولوژی جهانی در حیطه تجهیزات امداد، افزایش باور عمومی در خصوص آسیب پذیری و خطر خیزی کشور و...) و تهدیدات خاص شبکه بانکی (شامل هر گونه اقدامات مختل کننده و بحران ساز ناشی از تهدیدات فعال خارجی و مخاطرات جنگ که منجر به توقف فعالیت ها و یا اختلال در کارکرد شبکه بانکی کشور با میزان تاثیرگذاری در سطوح مختلف بین المللی، ملی، منطقه ای می گردد) را در نظر گرفت.

نظام بانکی و بنگاه های اقتصادی نقش بسیار مهمی را در به جریان انداختن نقدینگی و وجوه مورد نیاز اقتصاد ایفاء می کنند، از این رو آن ها را به قلب اقتصاد تشبیه کرده اند. بدیهی است کشوری که دارای نظام بانکی کارآمد و به روز نباشد، نمی تواند از اقتصادی شکوفا بهره مند شود. بنابراین مطالعه و بررسی جامع وضعیت نظام بانکی و پولی و شناخت محدودیت ها، تهدیدها، فرصت ها و امکانات موجود در آن برای اقتصاد کشور کاملاً ضروری است.

بانک کشاورزی نیز در راستای ارتقای آمادگی برای مقابله با تهدیدات نوین شبکه بانکی و کاهش خسارات احتمالی در شرایط بحران، با انجام اقداماتی نظیر تست نفوذ، تجهیز دیتاسنتر استاندارد، مرکز پشتیبانی و سیستم مدیریت امنیت اطلاعات، اقدامات موثری را در پیشگیری از این تهدیدات انجام داده است.

هدف از این تحقیق طراحی الگوی پیشگیری از فساد مالی در بانک کشاورزی با رویکرد پدافند غیر عامل بود که در دو مرحله کیفی و کمی به اجرا رسید در مرحله کیفی با استفاده از روش مصاحبه عمیق با 23 نفر از مدیران و کارشناسان ارشد بانک کشاورزی عوامل، راهبردها و راهکارهای پدافند غیرعامل در بانک کشاورزی شناسایی شد و با استفاده از روش تحلیل تم که در این مرحله 3 نفر از مدیران ارشد بانک کشاورزی حضور داشتند تم های اصلی و فرعی شناسایی شد و در نهایت 7 عامل برای پیشگیری از فساد مالی در بانک کشاورزی با رویکرد پدافند غیر عامل شناسایی شد که برای عامل اول (حفاظت فیزیکی) یک راهبرد و یک راهکار ارائه گردید، برای عامل دوم (سرقت) یک راهبرد و دو راهکار، برای عامل سوم (تهدیدات خاص شبکه بانکی) دو راهبرد و سه راهکار، برای عامل چهارم (حملات انتحاری و انغماسی) سه راهبرد و هفت راهکار، برای عامل پنجم (مدیریت بحران) چهار راهبرد و چهار راهکار ارائه گردید، برای عامل ششم (سایبری) 5 راهبرد و 4 راهکار ارائه گردید و در نهایت برای عامل هفتم (تحریم) پنج راهبرد و هشت راهکار ارائه شده است

نمودار ۱. پیشگیری از فساد مالی در بانک کشاورزی با رویکرد پدافند غیر عامل

بر اساس مدل بالا هفت عامل برای پیشگیری از فساد مالی در بانک کشاورزی با رویکرد پدافند غیر عامل پیشنهاد شده است که بر اساس آزمون فریدمن، تحریم در رتبه نخست اولویت بندی و حفاظت فیزیکی در رتبه هفتم رتبه بندی قرار داشتند.

فهرست منابع:

- [1] همدمی خطبه سرا (1387). فساد مالی، علل زمینه ها و راهبردهای مبارزه با آن، تهران، پژوهشکده مطالعات راهبردی
- [2] آقابابایی، مریم، حسینی، سید مجتبی، ماهر، علی. (1399). بررسی آمادگی بیمارستان های دانشگاه علوم پزشکی تهران جهت پیاده سازی راهبردهای پدافند غیر عامل از دیدگاه مدیران. فصلنامه پدافند غیرعامل، 11 (1): 37-50.
- [3] پورعلی، امید، کلهر، رضا، قدیری نژادیان، محمد حمزه. (1397). ارتباط پدافند اقتصادی و اقتصاد مقاومتی. فصلنامه پدافند غیرعامل، 9 (2): 103-113.
- [4] هاشمیان م، سبزی ز. 1398. بررسی انطباق مراکز حساس تجاری شهر تهران با الزامات پدافند غیرعامل با استفاده از ریاضیات فازی (مطالعه موردی: مجتمع تجاری کوروش). فصلنامه پدافند غیرعامل، 10 (4): 13-22.
- [5] آزادی م. 1395. ضرورت بکارگیری پدافند غیر عامل در نظام بانکی کشور با رویکرد کاهش آسیب پذیری در مقابل تهدیدات. دومین کنفرانس ملی چارسوی علوم انسانی، شیراز.
- [6] اشتاد م. 1390. تاریخچه پیدایش پدافند غیرعامل. ماهنامه داخلی ایمنی و بهداشت شرکت پالایش نفت شهید هاشمی نژاد، 13 (2).
- [7] جلالی فراهانی غ-ر. 1391. چهار گفتار در باب پدافند غیرعامل. تهران: انتشارات محدث، تهران.
- [8] علویسی، گلستانی ه، جودکی م. 1398. بررسی ابعاد تأثیرگذاری سرمایه گذاری مستقیم خارجی بر امنیت اقتصادی ایران. نشریه پدافند غیرعامل و امنیت، 26: 23-41.
- [9] اسکندری ح. 1391. انستنی های پدافند غیرعامل. تهران: انتشارات بوستان حمید.
- [10] مشکینی ا، شعبانی م، نشاط م. 1396. ارزیابی آسیب پذیری کاربری آموزشی با رویکرد پدافند غیرعامل شهری در برابر زلزله (مطالعه موردی: منطقه 6 تهران). پژوهشهای جغرافیای انسانی، 49 (2): 243-258.
- [11] ارمغان ک، رضوی ز. 1390. مقدمه ای بر پدافند غیرعامل و مفهوم ارزشی. فصلنامه همایش ملی مهندسی، تهران.
- [12] Lee, W.S. (2013). "Engaging in corruption: The influence of cultural values and contagion effects at the micro level". *Journal of Economic Psychology*, 39, 287-300
- [13] Suh, B. & Han, I. (2003). The Impact of Customer Trust and Perception of Security Control on the Acceptance of Electronic Commerce. *International Journal of Electronic Commerce* 7(3), 135-161.
- [14] Patton, M. A. (2004). Technologies for Trust in Electronic Commerce. *Electronic Commerce Research*, 4, 9-21.
- [15] Kesh, S., Ramanujan, S., & Nerur, S. (2002). A framework for analyzing e-commerce security. *Information management & Computer Security*, 10(4), 149-158.
- [16] Claessens, J, Dem. V, Cock, D, Preneel, B & Vandewalle, J. (2002). On The Security Of Today's Online Electronic Banking Systems. *Computers & Security*, 21(3), 257-269
- [17] Ozdemir B, Seyitoglu F. 2020. A conceptual study of gastronomical quests of tourists: authenticity or safety and comfort? *Tourism management perspectives*, 23: 1-7.